

KAYIP SESLERİN İZİNDE
Emre Aracı

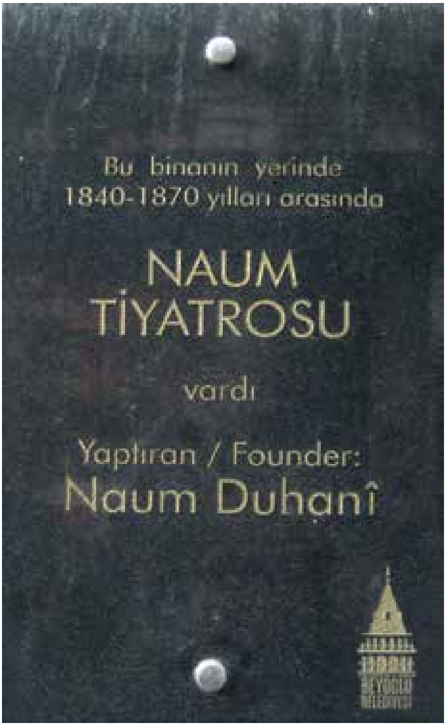
150 yıl sonra Naum Tiyatrosu'nu hatırlarken

5 Haziran 1870 günü Beyoğlu'nun kültür hayatından bir tarih silindi gitti. Daha doğrusu kül olup gitti ve o küllerin Yeşilköy'e kadar uçtuğu görüldü, çünkü sahne dekorlarından uçan parçalar oralara kadar rüzgârın etkisiyle saçılmıştı.

Tam 150 sene önce bu ay İstanbul'un Naum Tiyatrosu büyük Beyoğlu yangınında yok oldu. Dünya gazeteleri bu olayı ve İstanbul'un bundan böyle bir İtalyan operasından mahrum kaldığını haber yaptılar. Yok olan tiyatronun tarihçesi seneler sonra kitap ve makalelere konu oldu. Tiyatronun yerinde bugün Çiçek Pasajı olarak bilinen ve zamanının şık bir alışveriş merkezi olarak inşa edilen "Passage des Fleurs" yükseldi. Kapısına tiyatro anısına siyah mermerden bir plaket çakıldı. Üzerine *"Bu binanın yerinde 1840-1870 yılları arasında NAUM TİYATROSU vardı. Yaptıran / Founder: Naum Duhanî"* yazıldı. Zaman içerisinde kimileri bu mermer kitabenin üzerine reklam etiketleri yapıştırdılar. Gerçi sessiz sedasız hemen bitişiğindeki Sahne Sokak'ın adında da yaşıyordu tiyatronun hatırası, ama işin doğrusu İstiklâl Caddesi'nde nehir gibi akan insan seli arasında akıntıya

5 Haziran 1870 Beyoğlu yangını,
(The Illustrated London News, 2 Temmuz 1870)

Naum Tiyatrosu için anı plaketi

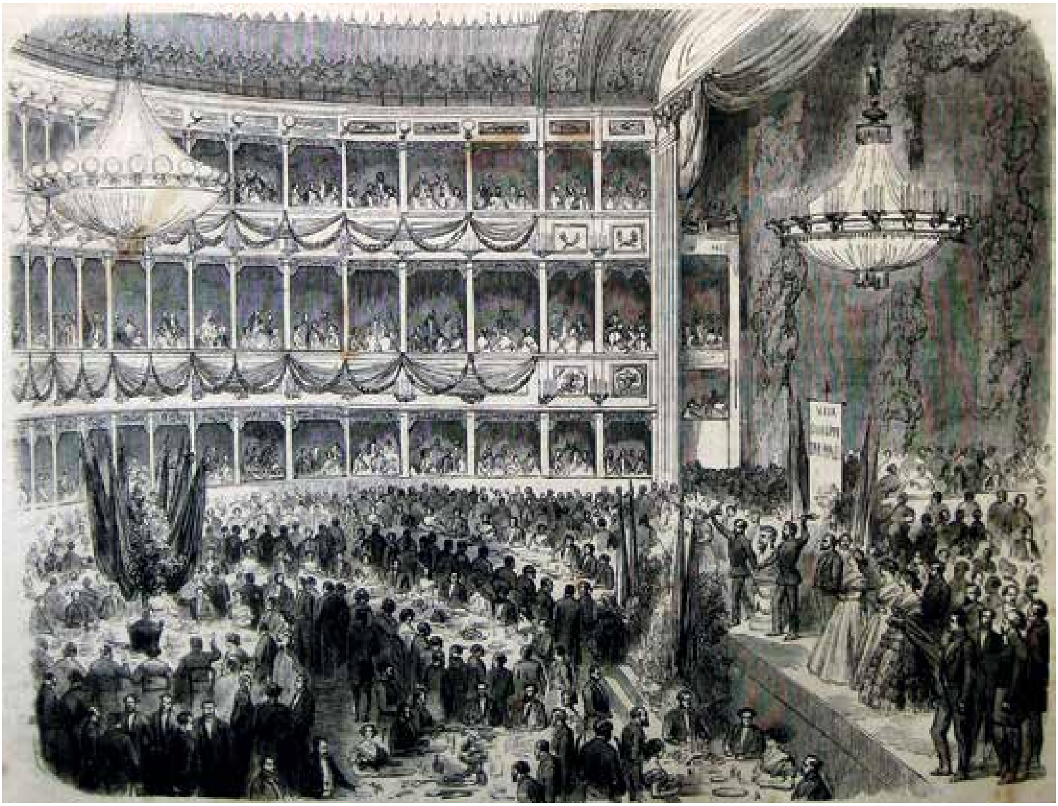
kapılmışçasına sürüklenirken, yitik binaların cephesinde onların geçmişlerini okuyan medyumlar gibi hayallerinde o sisli mizansenleri canlandırabilen tek tük kişiye gülümsemenin haricinde, Naum Tiyatrosu çoktan unutulup gitmiş, hakkındaki kitapların baskısı gibi buna hassas nesiller de ya tükenmiş ya da sesleri pek duyulmaz olmuştu.

Oysa yeni tiyatro geçirmiş olduğu bir yangının ardından İngiliz mimar William James Smith tarafından Avrupa tiyatrolarından farksız kâgir bir bina olarak 1848'de inşa edildiğinde yerel Journal de Constantinople gazetesinde verilen tasvirlere bakılırsa pek de görkemliydi. Salon oldukça genişti; beyaz zemin üzerine *papier-mâché* tekniği kullanılarak yerleştirilen altın varak süslemeler, fresklerle boyanmış tavanın etrafında ünlü bestecilerin madalyon biçiminde çerçeveli ve asıllarına çok benzeyen portre resimlerini betimlemekteydi. Tavanın ortasından aşağı doğru inen ve üzerinde 42 mum bulunan, Londra'da imal edildiği söylenen muhteşem bir kristal avize göze çarpmaktaydı. Kat kat localar hoş oldukları kadar, her türlü konfor ihtiyaca cevap verecek şekilde düzenlenmişti; içerileri parlak kırmızı kumaşlarla döşenmiş, altın sarısı renkte, dökme demirlerle birbirinden ayrılmıştı ve ipek perdeleri vardı. Yeni tiyatroda ayrıca Sultan Abdülmecid'in de görkemli bir saltanat locası bulunmaktaydı.

Tiyatro 4 Kasım 1848'de Verdi'nin *Macbeth* operasıyla açıldı, ama Naum Tiyatrosu 1840'ların başından beri Halepli Naum Duhani ailesinin arsasında faaliyetini sürdürmekteydi. Zaman içerisinde Michael ve Joseph Naum kardeşler idareyi de ele alacaklardı.

Günümüzde Çiçek Pasajı olarak bilinen Passage des Fleurs

Naum Tiyatrosu, (L'Illustration, 19 Nisan 1862)

O 4 Kasım akşamı İstanbul'daki temsili Angelo Mariani idare ediyordu. Mariani hiç de sıradan bir şef değildi. İki sezon İstanbul'da kaldıktan sonra İtalya'ya dönüşünde Verdi'yle yakınlık kuracak, ama arası açıldıktan sonra bu defa Wagner operalarını Alpler'in güneyinde idare eden ilk İtalyan şef olarak tarihe geçecekti. Hatta *Lohengrin* 1 Kasım 1871'de Mariani idaresinde Bologna'da sahnelendiği zaman seyirciler arasında bulunan Hans von Bülow'dan büyük övgü almış, haber Wagner'in kulaklarına ulaşınca da besteci imzalı bir fotoğrafının üzerine *"Evviva Mariani!!!"* ("Çok yaşa *Mariani!!!"*) yazarak İtalyan şefe yollamıştı. Wagner'den böyle bir iltifat almak bile başlı başına bir olaydı. O devir İstanbul seyircisinin hâliyle bu gelecekten haberi olamazdı, ama ne acıklıydı ki bir buçuk asır sonra da bu devrin seyircisinin ya da sanatçısının o geçmişten pek bir haberi olmayacaktı.

Daha kimler girmemişti ki o tiyatronun kapısından içeri; o *Macbeth* temsilinde seyirciler arasında bulunan Giuseppe Donizetti İtalya'ya yolladığı 7 Aralık 1848 tarihli mektubunda *"Yeni tiyatronun açılışı muhteşem bir başarıydı"* diye yazmış ve başrollerdeki soprano Giuseppina Vilmot-Medori'nin bariton Battista Bencich ile birlikte Pera halkını o gece nasıl da coşturduğundan bahsetmişti. İki yıl sonra ise o kapıdan içeri bu defa dünya çapında bir yazar girecekti. 13 Kasım 1850 sabahı Tophane rıhtımı önüne demir atan Avusturya Lloyd gemisi Asia'nın yolcuları arasında Gustave Flaubert de vardı. Fotoğrafçı dostu Maxime du Camp'la birlikte Mısır, Suriye ve Filistin'i gezdikten sonra İzmir'e uğrayarak Efes ve civarını dolaşan Flaubert, kolera salgınına karşı bir süre karantina altında tutulduktan sonra vardığı Osmanlı başken-

tinde uzun zaman çölde dolaşmanın ardından, yabancılaştığı şehir hayatına duyduğu stresi hissetmişti ilk olarak.

Eskiden olsa bu makaleme "o zamanlar insanlar karantina altında tutulmadan İstanbul'a giriş yapamazlarmış" diye bir açıklama eklemeyi ihmal etmezdim; gün gelip de 150 sene sonra benzer bir durumla karşılaşacağımız elbette ki hiç aklımın ucundan geçmezdi. Flaubert'in İstanbul'a dair gözlemleri bu kozmopolit şehirden annesine yazdığı mektuplarında bol miktarda yer aldı. Paris'te olduğu gibi kendisini insanlar arasında ezilir bir hâlde bulmuştu. İranlı, Hintli, Amerikalı ve İngiliz olsun, sokaklarda yabancılarla omuz omuza dolaşmaktaydı. *"Paris kadar büyük bir şehir ve Caudebec'teki Seine'den daha büyük bir liman ve içinde de Le Havre ve Marsilya limanlarındakilerin toplamından daha fazla gemi olduğunu dü*şün" diyordu annesine ve şöyle devam ediyordu: *"*Şehrin içinde, gerçekte içleri mezarlık olan ormanlar düşün. Bazı mahalleler *Rouen'in eski sokaklarını hatırlatıyor, bazıları da kuzu otlağına benziyor. Sanki tepeye doğru yükselen bir amfitiyatro* içinde harabeler, pazarlar, çarşılar, camiler, birbirine geçen üç deniz ve uzaklarda yükselen tepeleri karlı dağlar.*"* Galata Kulesi'nin tepesine tırmanmış ve oradan bütün şehri doyasıya seyretmişti. Gerçi İstanbul'un saraylarından ziyade kırsallık alanları ve mezarlıkları ilgisini çekmişti. O sırada İstanbul'da görev yapan Fransız elçisi General Jacques Aupick kendisine büyük yakınlık göstermişti. Aupick Fransız edebiyat tarihine

Nadar'ın objektifinden Gustave Flaubert

Angelo Mariani, (Augusto Bedetti)

Charles Baudelaire'in üvey babası olarak geçecekti.

Flaubert İstanbul'dayken Naum Tiyatrosu'nda Angelo Mariani idaresinde Gaetano Donizetti'nin *Lucia di Lammermoor* operası sahnelenmekteydi. Tiyatroda başarıyla verilmekte olan *Lucia*"dan Flaubert annesine de bahsetti ve Galata Kulesi'ne çıktığı, Pera'daki mezarlığı dolaştığı aynı günün akşamında tiyatronun kapısından içeri girerek İstanbul'da bu en meşhur Donizetti operasını dünya çapında bir şefin yorumundan izledi. *"Doğu medenileşiyor"* yazdı. Belli ki Batı kültürünün, opera dahil, her hâliyle Doğu'ya bu şekilde sirayet ediyor olmasından pek de hoşnut değildi. Esasında Sir Walter Scott'un *The Bride of Lammermoor* romanından librettosunu Salvatore Cammarano'nun hazırladığı Donizetti'nin bu meşhur operası enteresan bir talihle Flaubert'in sanatında da hiç beklenmedik bir şekilde yer bulacaktı. Zira altı sene sonra kendisini dünya literatürüne geçirecek olan ve o devir mahkeme davalarına rağmen, bugün dünya klasikleri arasına giren *Madame Bovary* romanını yazarken *Lucia di Lammermoor* operasını Flaubert kitabının 15. bölümünde hikâyenin bir parçası olarak kurgulayacaktı. Romanla opera librettosu yer yer iç içe girerken, operada Lucia ile Edgar arasındaki imkânsız aşk, Flaubert'in kahramanları Emma Bovary ile Léon Dupuis arasındaki gizli birlikteliği sembolize ediyordu. Operanın estetik nüvesi romanın kurgusuna tam bir ağ gibi örülmüştü. Gerçi Flaubert

Avusturya İmparatoru Franz Joseph Naum Tiyatrosu'nda opera izleyenler arasındaydı

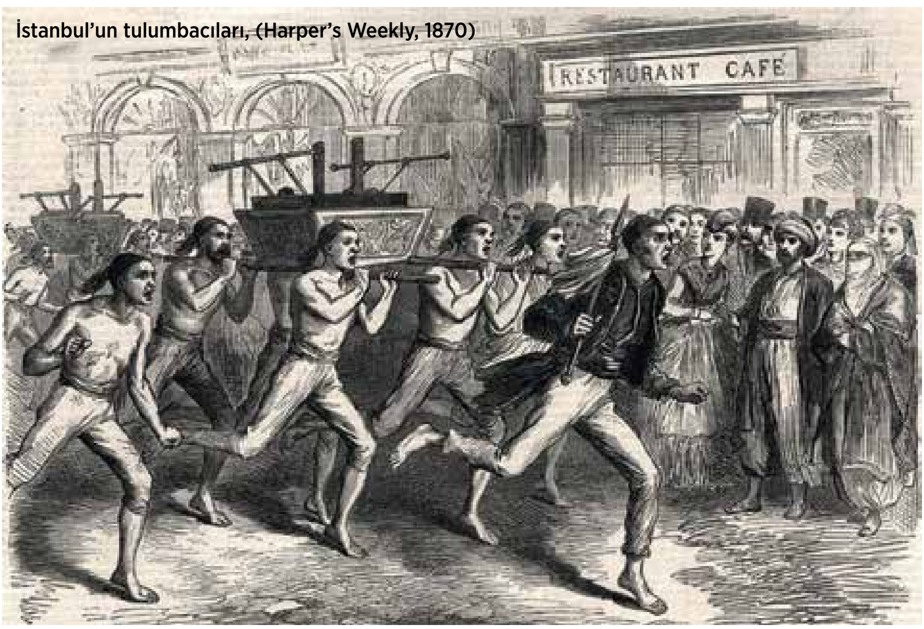

İngiltere veliahdı Galler Prens ve Prensesi de Naum Tiyatrosu'nda opera izlemişlerdi

romanında Emma Bovary'nin izlediği *Lucia di Lammermoor* temsilini Rouen Operası'nda kurgulamıştı, ama eserini kaleme alırken İstanbul'un Naum Tiyatrosu'nda seyrettiği temsili de muhakkak hatırlamış olmalıydı.

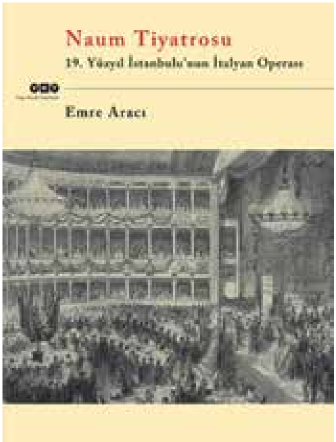
İstanbul'da kaldığı beş hafta süresince Flaubert Naum Tiyatrosu'nda sahnelenen *Le Triomphe de l'Amour* (*Aşkın Zaferi*) adlı bir de baleye de gitti. Fransız şair Jean-Baptiste Rousseau'nun (1671-1741) aynı isimli şiiri üzerine kurgulanan, müziklerini Guatelli'nin hazırladığı ve çocukların rol aldığı bir tür

İstanbul'un tulumbacıları, (Harper's Weekly, 1870)

hafif eğlence olarak sahnelenen *Trionfo d'Amore*, annesine yazdığı 4 Aralık 1850 tarihli mektuba bakılırsa, Fransız yazar tarafından bir hayli gülünç bulunmuştu: *"Dün akşam tiyatrodaki bir bale temsilinde gülmekten öldüm:* Le Triomphe de l'Amour. *Dansözler halkın gözü önünde çılgın bir kankan yaptılar. Bunu çok büyük bir sanatmış gibi gören yüksek sosyete bolca alkışladı. İyi paşalar bile getirilmişlerdi. Aşkı temsil eden küçük kızlar ellerindeki okları atıyorlardı ve tanrı Pan jartiyerli bir kadife pantolon giymişti. Çok iyiydi."*

Naum Tiyatrosu'ndan sadece yazarlar, opera yıldızları ve önemli şefler değil, Pablo de Sarasate ve Henryk Wieniawski gibi meşhur virtüozlar da gelip geçti. Wieniawski 1869'da İstanbul'a geldiğinde Dolmabahçe Sarayı'nda Sultan Abdülaziz huzurunda bir resital vermiş ve Naum Tiyatrosu'nun sahnesinde Mendelssohn'un Mi Minör Keman Konçertosu'nu çalmıştı. Sultan Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz'in de operalar izlediği tiyatroda zaman zaman yabancı hükümdarlar da özel temsillerde ağırlanıyorlardı. Avusturya İmparatoru Franz Joseph gibi burada istikbâlin İngiltere kralı VII. Edward, Galler Prensi olduğu yıllarda eşi Galler Prensesi'yle birlikte 1869 Nisan'ında temsiller izledi. Naum Tiyatrosu'nda 7 Nisan 1869 gecesi sahnelenen Meyerbeer'in *L'Africaine* operası Sultan Abdülaziz'in ev sahipliğinde gerçeklemişti. Prens'in maiyetinde bulunan Sir William Howard Russell o geceyi anılarında şöyle hatırlayacaktı: *"Saraydaki yemekten sonra Sultan'ın at arabaları geldi, beraberinde resmi üniformalı eşlikçileri [...] Sokaklar o kadar kalabalıktı ki, kortejin ilerlemesi zaman zaman güçleşiyordu ve camlarda kalabalık insan suratları beliriyordu. [...] Birinci katın ortasındaki saltanat locasına girince bütün salon ayağa kalktı ve her şey o kadar Avrupalıydı ki bir an İstanbul'da olduğumuza kendimizi inandırmamız için epey gayret sarf etmemiz gerekti."*

Emre Aracı'nın kaleminden Naum Tiyatrosu'nun tarihçesi

Bu temsilden tam bir sene sonra, 5 Haziran 1870 Pazar günü, havanın da güzel olmasının etkisiyle, Pera halkının çoğu Boğaz kıyılarında sefa sürmekteydi. Bu güneşli ve sıcak günü rahatlatan, insanları bir nebze ferahlatan tek unsur ise kuzeydoğudan esen değişken ama kuvvetli rüzgârdı. Ancak öğleden sonra saat iki civarında bu ahenk bir anda Taksim'in altındaki Valide Çeşme semtinden yükselen dumanlarla bozuldu. Feridiye Sokak'ta Macar Riçini adında bir kimsenin kiracı olarak oturduğu ahşap evde yangın çıkmış ve rüzgârın da etkisiyle hızla beş altı kola ayrılarak yayılmaya başlamıştı. Su gibi akan alevler bir anda Tarlabaşı'nın tamamını sararak Grand Rue de Pera'ya doğru döndü. Tulumbacılar ise dev alevler karşısında her zaman olduğu gibi çaresiz kalmışlardı. Yangının ilerlemesini kesmek için bazı evler yıkılmaya çalışılmış ise de bu durum bir çözüm sağlamamıştı. Naum Tiyatrosu da ne yazık ki alevlerden kurtulamadı. Bütün o yılların hatıralarına ev sahipliği yapan, bir zamanlar nice hayallerin canlandığı o tiyatro, büyük bir kültür mirası bir anda yok olup gitti. Tiyatro binalarının tarihinde benzer trajediler açısından bu ne bir ilk ne de sondu…

Not: Metindeki alıntılar Emre Aracı'nın *Naum Tiyatrosu* (YKY, 2010) kitabından yapılmıştır.

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.